

Veel hedendaagse filosofie leest weg als journalistieke non-fictie. Voor Wouter Oudemans' *In natura* geldt dat niet. Hij bedrijft filosofie met de hamer; met spijkerharde aforismen wordt de lezer bestookt.

Zwembad in de Chinese stad Sichuan, in 2010 Foto Reuters

Machteloos tussen de mieren

Menno Lievers

Wouter Oudemans' *In natura* is een boek om, zoals Willem Frederik Hermans eens schreef, nagelbijter bij te worden. Met spijkerharde aforismen wordt de lezer bestookt, hij hapt naar adem. Oudemans toont 'wie man mit dem Hammer philosophiert'. De mens, zo luidt de kerngedachte van dit boek, is een door een slap membraan omhulde verzameling amorele strijd lustige genen, die zich wil vermenigvuldigen tot de dood door schaarste erop volgt. Genmutaties die voordeel opleverden in 'the struggle for survival' verliezen nu in rap tempo hun betekenis. Ijsberen dwalen over een ontdoide Noordpool; hun witte vacht eens een beschermende schutkleur, nu een handicap.

'Ikzelf ben opgetrokken uit cellulaire automaten en ik ben er zelf ook weer een, in groter verband. Ik heb geen beheersing over de mierenhoop die ik ben en ik heb geen overzicht over de grotere gehelen waarvan ik deel uitmaak, net als ieder andere mier.' Oudemans trekt uit het werk van Darwin de conclusie dat het leven deel uitmaakt van een alomvattende mechanica die alleen gehoorzaamt aan de wetten van de kansberekening, wat wil zeggen: nergens aan.

De tweede wet van de thermodynamica leert ons bovendien dat georganiseerde systemen uiteindelijk vervallen en dat de energie ervan chaotischer wordt. Vandaar dat Oudemans stelt dat 'genen vehikels van de wanorde zijn. De zin van het leven is de vernietiging ervan – maar op termijn.' Het menselijk leven is gedoemd. Het is uitstel van zelfverbranding. Een lot waaraan ook de filosofie niet ontkomt: 'Filosofie als eigen vorm van arbeid staat in dienst van de Tweede Wet en is een vorm van doodsvlerangen dat daarbij hoort.'

We leven volgens Oudemans in het tijdperk van de tweede grote reductie. Het begrip reductie staat binnen de filosofie voor de stelling dat verschijnselen van een hogere orde uiteindelijk slechts bestaan als gebeurtenissen van een lagere orde. Zo menen sommigen dat gedachten eigenlijk hersenprocessen zijn, of dat kleuren bestaan als de weerkaatsing van licht met een bepaalde golflengte van een oppervlak.

Dit reductieve denken kwam tot bloei in de 17de eeuw. In het tijdperk van 'de eerste grote reductie' vond de mechanisering van het wereldbeeld plaats. De natuur was niet langer een

bezield systeem, maar een doodsmechaniek beheerst door de wetten van Newton. Alleen de menselijke geest leek zich hieraan te onttrekken. Vandaar dat de mens in het werk van Descartes verschijnt als een eenheid van lichaam en geest. Dankzij zijn geest beschikt de mens over een ratio die hem in staat stelt vrijwillig na te denken over de representaties van de werkelijkheid die de zintuigen hem aanreiken.

De tweede grote reductie vindt zijn oorsprong in het werk van Darwin en kent als hoogtepunt de ontdekking van DNA als drager van erfelijke informatie. Deze tweede reductie ontmaskert de menselijke intellectuele superioriteit als een illusie: de mens heeft vrije wil noch persoonlijke identiteit noch een eigen mening. Hij is slechts tijdelijk onderdeel van een proces waarvan hijzelf geen enkel benul heeft.

Waarneming

Ondanks het feit dat Oudemans Descartes' filosofie achterhaald acht door 'de tweede grote Darwinistische reductie' is er toch een overeenkomst: beiden delen een uitgesproken filosofische opvatting van wetenschap. Descartes streefde een absoluut begrip van de materiële werkelijkheid na, waaruit iedere verwijzing naar menselijke waarnemers was geëlimineerd. De natuurwetenschappen zouden zo'n objectieve en subjectloze beschrijving leveren. Hierin volgt Oudemans hem: 'Het darwinistisch en thermodynamisch besef van de onverschilligheid en vergeefsheid van het overleven is filosofisch. Het maakt korte metten met de laatste resten antropomorfie die bepalend waren voor de voormalige filosofie. Er is geen belangstelling in het universum voor mij, nergens.'

Waar een vakwetenschapper bescheiden beweert dat zijn theorie binnen een bepaald domein verschijnselen verklaart, daar claimt hier een filosoof dat die wetenschappelijke theorie de ultieme beschrijving van de werkelijkheid biedt, waaruit dus ook onverbiddelijke conclusies moeten worden getrokken: zoals dat kleuren niet echt bestaan en dat de mens een verza-

meling genen is. Met andere woorden, de blik van Oudemans zelf is reductionistisch.

Er zijn goede redenen om aan te nemen dat een dergelijk alomvattend scientistisch reductionisme onhoudbaar is. Immers, de mens leeft in een cultuur waaraan hij door *Bildung* kan deelnemen. En hij spreekt een taal, waarin die cultuur doorklinkt. Kan de betekenis van die taal ook worden gereduceerd tot fysieke processen? Oudemans lijkt hier naar twee tegenovergestelde standpunten te worden getrokken. Aan de ene kant beweert hij dat taal en denken inderdaad ten prooi vallen aan de tweede grote reductie: 'taal is geen menselijk verschijnsel, de menselijke taal is ingebed in die van de levende natuur.' Taal is volgens deze opvatting een product van de evolutie en kan dus worden gereduceerd tot het strijdtooneel van de genen. Hij wijst wat hij misprijzend 'het propositionele taalgebruik' noemt af. Denken in proposities sluit aan bij de wetenschappen; een taal van mensen die menen dat zij subjecten zijn die taal kunnen gebruiken om hun gedachten in uit te drukken. Dergelijke taalgebruik is niet filosofisch, maar quasi-wetenschappelijk; quasi-propositionele filosofie beantwoordt niet aan een behoefte, een vraag, probleem of verlegenheid.

Oudemans filosofische methode stuurt hem echter ook een andere kant uit, volgens welke échte filosofische taal juist niet kan worden gereduceerd. Dit echte filosofische denken vereist dat je een kwartslag draait om te horen wat de woorden jou influisteren. Die woorden zijn sporenkoloniën die de taal in jou heeft achtergelaten, als waren het parasieten. Iets dat je overkomt, niet iets dat je kunt beheersen. Door die woorden komt de echte filosoof in een bepaalde stemming, waarin hij de woorden via hem kan laten spreken, zodat er iets zichtbaar wordt van de betekenisverhouding tussen de filosoof en de dingen. Deze betekenis ontstaat aan de onderliggende fysieke gebeurtenissen, het chaotische strijdgewoel van genen: 'zij springt onverwacht op en verdwijnt: het spel waar het leven op teert,' schrijft Oudemans.

Het is de vraag waar die verering voor de magische oer-betekenis van taal op is gebaseerd. Oudemans suggereert dat af en toe een bijzondere betekenis ontstaat aan het gekrioel van genen, die sommige filosofen oppikken en doorgeven. Maar het lijkt erop dat hij, op dit punt aangeland, zelf terugschrikt voor het perspectief dat zijn andere aforismen oproepen: dat van een werkelijkheid waarin het huilen

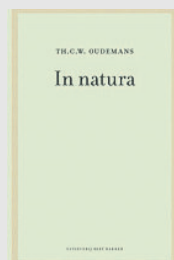
van de wind even zinloos is als het huilen van een gemarteld kind.

Kreten

In dat reductionistische perspectief heeft taal geen magische, maar een evolutionaire oorsprong in een zogenaamde prototaal: de kreten waarmee dieren elkaar waarschuwen voor gevaar. De consequentie daarvan zou zijn dat Oudemans' filosofische methode haar bestaansgrond mist. Immers, hij ziet betekenis als een onbeheersbaar verschijnsel dat mysterieus opspringt en verdwijnt. En als dat zo is, wordt ook Oudemans' echte filosofie daarin verzwolgen en daarmee onmogelijk. Anderzijds blijft onduidelijk waarom taal zich aan de tweede grote reductie zou onttrekken.

Op diverse plaatsen stevent Oudemans daar inderdaad op af, maar met stelligheid durf ik dat niet te beweren. Meer dan eens bekruipt je het gevoel dat Oudemans afscheid heeft genomen van de lezer en hem laat rondzwemmen in een taal die geen enkel houvast biedt. Dat geldt zelfs voor de passages waarin hij de lezer rechtstreeks met 'je' aanspreekt.

In natura is, kortom, een curieus en uniek boek dat je in verwarring brengt, omdat je heen en weer wordt geslingerd tussen begrip en onbegrip. Het lijkt een verdediging van een extreem Darwinistisch en scientistisch standpunt van een filosoof die ooit de beschrijving 'buikspreker van Heidegger' als geuzennaam voerde. Maar tegelijkertijd is het ook een hartekreet om filosofie weer urgent te laten zijn.

Th.C.W. Oudemans:
In natura. Bert Bakker,
272 blz. € 24,95
●●●○○

De Leidse filosoof Oudemans (1951) maakt duidelijk dat de mens niet meer is dan een toevallig genenpakket. Maar waar deze conclusie de filosofie zelf laat, zelfs de 'echte filosofie' die Oudemans bepleit, blijft onduidelijk.